

I. O. Ночвіна

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена питанням кластеризації національної економіки як чинника її інноваційного розвитку. Визначено сутність кластера та його роль у забезпеченні інноваційного розвитку. Розкрито умови та наведено приклади ефективного функціонування кластерних структур у розвинених економіках. Зроблено висновок про необхідність подальших досліджень процесів кластеризації економіки України з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: кластер, кластеризація, кластерний підхід, інновації, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність.

Статья посвящена вопросам кластеризации национальной экономики как ее инновационного развития. Определена сущность кластера и его роль в обеспечении инновационного развития. Раскрыты условия и приведены примеры эффективного функционирования кластерных структур в развитых экономиках. Сделан вывод о необходимости дальнейших исследований процессов кластеризации экономики Украины с учетом мирового опыта.

Ключевые слова: кластер, кластеризация, кластерный подход, инновации, инновационное развитие, конкурентоспособность.

The article is devoted to the issue of clustering of the national economy as a factor of its innovative development. The essence of cluster and its role in innovative development provision is determined. The conditions of effective functioning of cluster structures in the developing economies are revealed, the examples of their effective operation are given. The conclusion about the necessity of further research of the processes of Ukraine's economy clustering considering the international experience is made.

Keywords: cluster, clustering, cluster approach, innovations, innovative development, competitiveness.

Постановка проблеми. В умовах посилення процесів глобалізації визначальною умовою конкурентоспроможності країни на світових ринках є її інноваційний розвиток. Як свідчить світова практика, одним із найефективніших засобів реалізації інноваційної політики держави та стимулювання інноваційних процесів є кластеризація. На сучасному етапі

розвитку вітчизняної економіки у зв'язку з необхідністю її модернізації на інноваційних засадах процеси кластеризації набувають особливого значення. Тому для України вивчення світового досвіду формування і розвитку кластерів як основи інноваційної економіки є актуальним.

Аналіз актуальних досліджень. Вагомий внесок у дослідження процесів кластеризації, їх впливу на економічний розвиток країн внесли зарубіжні і вітчизняні вчені: Е. Бергман, З. Варналій, І. Вишнякова, М. Войнаренко, М. Кітінг, Дж. Клегг, Е. Леммер, М. Портер, С. Соколенко, Е. Фезер, В. Шовкалюк та інші вчені. Питання кластеризації знаходяться в центрі уваги вітчизняних вчених О. Гусенко, В. Вергуна, В. Кулішова, С. Мицюк, О. Ступницького, М. Хмари. Концептуальні засади інноваційного розвитку висвітлені у публікаціях таких науковців, як О. Алимов, Н. Гончарова, В. Гриньов, М. Дражан, Л. Нейкова, Д. Черваньов, А. Чухно та інші. Проте в сучасній економічній літературі недостатньо уваги приділено проблемі взаємозв'язку між процесами кластеризації та прискоренням інноваційного розвитку економіки, вивченню світового досвіду формування кластерів та їх ролі у становленні інноваційної економіки.

Мета статті – дослідити процеси кластеризації та їх вплив на інноваційний розвиток світової та національної економік у контексті світового досвіду і можливостей його застосування в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. Фундатором теорії кластерів вважається американський економіст Майкл Портер. Він дав визначення кластера, дослідив умови виникнення кластерних об'єднань, їх структурні особливості й переваги в розвитку національної економіки. Досліджуючи конкурентні позиції більше 100 галузей різних країн, М. Портер звертає увагу на те, що найбільш конкурентоспроможні в міжнародних масштабах фірми однієї галузі не безсистемно розташовані в різних розвинених державах, а сконцентровані в одній і тій же країні, а часом навіть у одному регіоні країни. І це не випадково. Одна або кілька фірм, досягаючи конкурентоспроможності на світовому ринку, посилюють свій вплив на найближче оточення: постачальників, споживачів і

конкурентів. У свою чергу успіхи оточення впливають на подальше зростання конкурентоспроможності компанії. За М. Портером кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (університетів, агенцій зі стандартизації, торговельних об'єднань) у певних сферах, що конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну роботу [5].

Головне у структурі кластерів – це розповсюдження інновацій та налагодження соціальних зв'язків по всій системі створення вартості і соціокультурних цінностей. Це дозволяє мінімізувати трансакційні і трансформаційні витрати та посилює конкурентоспроможність економіки. Єдине логістичне вікно для взаємодії з зовнішнім середовищем дозволяє налагоджувати кооперативні міжнародні зв'язки. На світовому ринку кластери присутні як єдині агенти мережі і конкуренції, що дозволяє їм виступати рівноправними суб'єктами і протистояти пагубним тенденціям конкуренції [3, с. 4].

Проведені дослідження свідчать, що на сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою підвищення ефективності інноваційного розвитку [4, с. 48]. Саме для України, особливо в умовах зростаючої глобалізації та конкуренції, питання створення та сприяння ефективному розвитку кластерних об'єднань набувають особливого значення та мають безумовну перспективу в умовах змін, що відбуваються у світовій економіці, в якій на перший план виходять володіння якісно новим видом ресурсів, а саме інформацією, інноваціями та інтелектом.

На думку науковців [1; 2; 6], в останні десятиліття кластеризація є найбільш успішним інструментом економічного розвитку у світовій економіці. Для України, процеси кластеризації у якій лише формуються, особливо актуальним є вивчення світової практики функціонування кластерних об'єднань та їх впливу на інноваційний розвиток національної економіки.

За оцінками експертів, кластеризацією охоплено близько 50% економік провідних промислово розвинених країн світу. У США у 380 промислово-

інноваційних кластерах працює більше половини підприємств, а частка виробленого в них ВВП перевищує 60%, у країнах Європейського Союзу у кластерах зайнято 38% робочої сили. Повністю охоплені кластеризацією датська, фінська, норвезька, шведська промисловість. У 206 промислових кластерах Італії працює 43% загальної чисельності робочої сили галузі, а їх питома вага у національному експорті перевищує 30%. Успішно функціонують кластерні структури й у інших країнах: 168 кластерів або 19,9% від їх загальної кількості – у Великобританії, 32 – у Німеччині (хімія і машинобудування), 96 – у Франції (виробництво продуктів харчування, косметики), 61 – у Польщі, 96 – в Індії; у Китаї, де в 60 особливих зонах-кластерах працює понад 30 тис. фірм із чисельністю зайнятих 3,5 млн. чол. і загальним річним обсягом продажів на суму понад 200 мдрд. дол. [1, с. 36; 6, с. 53].

Аналіз понад 500 кластерних ініціатив, реалізованих протягом останніх 10 років у 20 країнах, показав, що висока конкурентоспроможність цих країн полягає в сильних позиціях окремих кластерів [6, с. 52].

В умовах зростаючої конкуренції країн на глобальному ринку значення кластерів буде збільшуватись, тому що кластери є територіями розвитку і набагато ефективнішими, порівняно з окремими підприємствами, навіть тими, які мають значний виробничо-технічний потенціал. Про це свідчать тенденції створення транскордонних кластерних структур в європейських країнах, а саме: в Австрії, Німеччині (Баварія) та Чехії (Богемія) – кластер з виробництва скла; в Німеччині та Нідерландах (прикордонні території) – кластери з виробництва пластмасових виробів, біотехнологій та металообробки; в Бельгії та Нідерландах (прикордонні території) – кластер високих технологій тощо. В європейських країнах відбувається активний процес створення наукомістких кластерів. Такі кластери створені в Австрії – кластер у Відні – «Біотехнології й молекулярна медична наука», Бельгії – кластер «Мультимедійна долина Фландрії», Великобританії – кластер високих технологій «Кембріджшир», Німеччині – кластер хімічної промисловості (Північна Рурська область), кластер корпоративної інформаційної системи (Нижня Саксонія), Ірландії – Дублінський

кластер програмного забезпечення, Іспанії – кластер верстатобудування (Басконія) [6, с. 53].

Якщо донедавна кластери були привілеєю найбільш розвинених економік, то в останні роки спостерігається прояв цього феномена й у країнах з трансформаційною економікою. В Угорщині, Польщі, Чехії, Словенії кластеризація підтримується спеціальними програмами. Зокрема, в Угорщині функціонує більше 150 кластерів в таких галузях: будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична механіка, автомобілебудування, деревообробка, електроніка та ін., а також більше 75 промислових парків, що об'єднують 556 компаній із числом працюючих 60 тис. чол. [2, с. 207].

Основною умовою формування і ефективного розвитку кластерів є державна політика їхньої підтримки, яка визначається багатьма національними особливостями. Проведені дослідження свідчать, що найбільш ефективними інструментами державної підтримки кластерів є:

- по-перше, пряме фінансування (субсидії, позики), яке досягає 50% витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США), надання позик без виплати відсотків (Швеція) і безоплатних позичок, що досягають 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина).

- по-друге, пільгове оподаткування для підприємств, у т.ч. звільнення від податків витрат на НДДКР, пільгове оподаткування університетів і науково-дослідних інститутів (Японія), зменшення державних мит і встановлення податкових пільг для індивідуальних винахідників (Австрія, Німеччина, США, Японія), а також звільнення від податків за заявками винахідників процесів діловодства, послуг патентних повірених (Нідерланди, Німеччина), створення спеціальної інфраструктури для їхньої підтримки у сфері страхування (Японія);

- по-третє, створення фондів впровадження інновацій з урахуванням можливого комерційного ризику (Великобританія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди), державні програми по зменшенню ризиків і відшкодуванню ризикових збитків (Японія), законодавче забезпечення по захисту інтелектуальної власності і авторських прав [1, с. 37] .

Практика реалізації кластерних стратегій пов'язана із функціонуванням грантових програм фондів, які підтримують кластерні ініціативи (наприклад, Національне агенство планування DATAR у Франції, Інформаційна система пошуку і класифікації кластерів CASSIS у Люксембурзі, Національна рада з конкурентоспроможності в США, Програма кооперації LINK у Великобританії); формуванням спеціальних інститутів, агенств, що входять у кластерні ініціативи та здатні ефективно виконувати свої функції з розвитку і побудови мережевих структур та їх інтернаціоналізації (центри експертизи – Фінляндія, центри переваг, консалтингові, маркетингово-аналітичні і брендінгові компанії – США); створенням бізнес-інкубаторів, технопарків, особливих (вільних) економічних зон як важливих складових інфраструктури і каталізаторів створення й ефективної діяльності інноваційних кластерів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Світовий досвід кластеризації може стати в нагоді Україні для її подальшого інноваційного економічного розвитку.

Україна, як і більшість європейських країн, намагається досягти економічного рівня країн Західної Європи і розвинених країн світу. Вона має незначний, але власний досвід кластеризації окремих регіонів. У подальшому доцільно розглянути цей досвід, порівняти його з успішним досвідом інших країн, і особливо країн з транзитивною економікою, визначити основні проблеми та перспективи кластеризації вітчизняної економіки.

Література

1. Вергун В. Адаптація міжнародного механізму державної підтримки розвитку інноваційних кластерів / В. Вергун, О. Ступницький // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Міжнародні відносини : зб. наук. праць. – К.: КНУ, 2014. – Вип. 1(42). – С. 36 – 40.
2. Гусенко О. С. Розвиток промислово-інноваційних кластерів у країнах Європи: стан та перспективи / О. С. Гусенко // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць Одеського національного економічного

університету. – Одеса, ОНЕУ, 2013. – Вип. 1 (48). – С. 202 – 208.

3. Кулішов В. В. Кластер – основа інноваційного розвитку економіки / В. В. Кулішов // Інноваційна економіка. – Вип. 2 (40). – 2013. – С. 3 – 6.
4. Мицюк С. Розвиток кластерів в національній економіці як ефективний механізм підвищення конкурентоспроможності / С. Мицюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Економіка : зб. наук. праць. – К.: КНУ, 2011. – Вип. 123. – С. 48 – 50.
5. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ. О. Л. Пелявского и др. ; под ред. Я. В. Заблоцкого и др.]. – [Испр. изд.]. – М. : Вильямс, 2006. – 602 с. – (Библиотека Strategica).
6. Хмара М. Кластерний підхід у стратегії інноваційного розвитку зарубіжних країн / М. Хмара // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Міжнародні відносини : зб. наук. праць. – К.: КНУ, 2013. – Вип. 1(40). – С. 51 – 54.